

- 1907). Kyiv (in Ukr.).
6. *Kryminalno-protsesualnyi kodeks* (1960) (in Ukr.).
 7. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks* (2012) (in Ukr.).
 8. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainskoi SRR* (1927). Kharkiv: Yurydychne vydavnytstvo Narkomiustu USSR (in Russ.).
 9. Krymskyi, A.E., Yefremov, S.O. (Red.) (1924). *Rosiisko-ukrainskyi slovnyk* (T. 1). Elektronna versiia A–P. Pidhotuvav O. Telemko (in Ukr./Russ.).
 10. Magomedova, H.A.-k. (1984). *Institut otvodov v sovetskom ugodovnom sudoproizvodstve* [Synopsis of PhD thesis]. Moskva (in Russ.).
 11. Nehamkin, N.Ja. (Ed.) (1925). *Ugolovnyj processual'nyj kodeks R.S.F.S.R. Tekst i postatejnyj kommentarij*. Moskva: Juridicheskoe izd-vo N.K.Ju. R.S.F.S.R (in Russ.).
 12. Prigov, S. & Shargej, M. (Eds.) (1928). *Ugolovnyj processual'nyj kodeks. Kommentarij*. Har'kov-Kiev: Juridicheskoe izd-vo Narkomjusta USSR (in Russ.).
 13. *Rosiisko-ukrainskyi slovnyk* (1937). Kyiv: Vyd-vo Akademii nauk URSS (in Ukr./Russ.).
 14. *Rosiisko-ukrainskyi slovnyk pravnychoi movy* (1926). Kyiv (in Ukr./Russ.).
 15. *Russko-ukrainskij slovar' juridicheskoi terminologii* (1985). Kiev (in Ukr./Russ.).
 16. *Russko-ukrainskij slovar'*: [v 3 t.]. (T. 2) (1981). Kiev (in Ukr./Russ.).
 17. *Slovnyk ukrainskoi movy* (T. 1) (1970). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
 18. *Ukrainsko-rosiiskyi slovnyk* (T. 1) (1953). Kyiv: Vyd-vo AN Ukrainskoi RSR (in Ukr./Russ.).
 19. Umanets, M. & Spilka, A. (1894). *Slovar rosiisko-ukrainskyi* (Vol. 2). Lviv (in Ukr./Russ.).
 20. Vorobiova, S., Zaitsev, Yu. & Solonashenko, N. (1994). *Rosiisko-ukrainsko-anhliiskyi slovnyk pravnychoi terminologii: Trudnoshchi terminovzhyvannia*. Kyiv: Ukrainka Pravova Fundatsiia (in Ukr./Russ./Eng.).
 21. *Yurydychna entsyklopediia* (Vol. 1) (1998). Kyiv: Vyd-vo "Ukrainska entsyklopediia" im. M.P. Bazhana (in Ukr.).
 22. *Yurydychni terminy. Tlumachnyi slovnyk* (2003). Kyiv: Lybid (in Ukr.).

УДК 811.161.2'373.46'42

С.Д. СЕНЬКІВ
м. Дрогобич, Україна

ТЕРМІН ОСОБИСТІТЬ У МОВОМИСЛЕННІ ІВАНА ФРАНКА

У статті розглянуто особливості змістового наповнення терміна *особистість* у творчості Івана Франка, диференційовано поняття мовної особистості, мовленнєвої особистості та національної особистості як елементів цілісної особистості. Крізь призму Франкового світобачення висвітлено роль особистості у психолого-поведінкових моделях «людина у мові», «людина у соціумі», «людина на шляху до самопізнання».

Ключові слова: мовна особистість, національна особистість, цілісність особистості, концептуальна особистість, самосвідомість, самоідентифікація, Іван Франко.

© С.Д. СЕНЬКІВ, 2021

Формулювання проблеми та аналіз досліджень. Наприкінці XIX століття термін *особистість* був об'єктом вивчення лише вузького кола дисциплін і вважався прерогативним поняттям винятково для психології. Лінгвістичні студії в контексті домінування структурно-системного підходу розглядали мову саму в собі і для себе і тому обходили своєю увагою значення особистості в когнітивно-комунікативній діяльності. Іван Франко, як знавець людської натури, усвідомлював нерозривний зв'язок мови і особистості. Саме тому в тонкому психологізмі, який яскраво виявляється у його творчості, незмінно присутній образ людини з її почуттями, потребами, особливостями мислення та сприйняття. Проблема особистості у візії Франка залишається питанням актуальним і малодослідженим.

Вивченню особистості у мові приділяли увагу такі вчені як К.-Г. Юнг, В.В. Виноградов, Ю.М. Караулов, В.І. Карасик, Я.П. Яремко. Так, зокрема, К.-Г. Юнг розглянув поняття особистості, виділивши такі компоненти у її структурі, як *его*, яке є свідомим центром особистості, *самість*, яка вміщує свідомі та несвідомі змісти, а також роль *архетипів*, які беруть участь у творенні цілісної особистості. Увів поняття *мовної особистості*, базуючись на особливостях прояву образу автора у художніх творах, В.В. Виноградов. Пізніше Ю.М. Караулов розробив трирівневу модель, розглядаючи це поняття на основі сприйняття текстів. Ключові аспекти мовної особистості, такі як ціннісний, пізнавальний та прагматичний, виділив В.І. Карасик. Поняття *концептуальна особистість* увів у науковий обіг Я.П. Яремко, дослідивши архітектоніку Франкового образу «цілого чоловіка» – когнітивного прототипу концептуальної особистості.

Мета дослідження: з'ясувати особливості вживання терміна *особистість* у мовомисленні Івана Франка та дослідити його змістову структуру.

Виклад основного матеріалу. Ідея, що людський чинник є одним із визначальних у вивченні мови, не нова й звучала у науковому дискурсі задовго до І. Франка. Однак вона, як стверджує Ю.М. Караулов, не мала розвиненої методологічної бази, яка б вивела *особистість* на рівень наукового поняття у лінгвістиці. І. Франкові вдалося не лише створити таку базу, але й розкрити всі аспекти цього поняття, беручи до уваги такі ознаки мови, як структурність, системність, історизм, соціальність, психологізм. На сучасному етапі розвитку науки особистість є центральним поняттям таких наукових галузей, як психологія, філософія, психолінгвістика, соціолінгвістика, що є результатом використання вченими антропологічного підходу в людинознавчих студіях. Так, *особистість* визначається як «феномен суспільного розвитку, специфічне утворення, індивід, соціокультурна форма існування психіки, носій свідомості, який належить до людського роду і є продуктом суспільного розвитку, суб'єктом праці, спілкування і пізнання, детермінований конкретно-історичними умовами існування суспільства, усвідомлює своє ставлення до навколишнього середовища і має свої індивідуальні особливості» (Синявський, 2007: 195).

У сучасному мовознавстві центральним об'єктом дослідження є *мовна особистість*. Це поняття вперше ввів В.В. Виноградов у 1930 році, а пізніше розвинув Ю.М. Караулов, розробивши трирівневу модель мовної особистості на основі сприйняття текстів. Перший, вербально-семантичний рівень, передбачає оволодіння лексиною, граматиною, фонетикою, синтаксисом мови

і є рівнем простих повідомлень; другий – когнітивний, або ж семантикон, де головними елементами є ідеї, поняття, концепти, картини світу; та третій рівень – прагматичний, де провідними будуть цілі, мотиви, інтереси, настанови та інтенції. На думку В.І. Карасика, жоден із рівнів не може вважатися домінувальним чи другорядним. Ця думка суголосна з твердженням Ф.А. Литвина, котрий уважав, що семантика, прагматика і синтактика мовних одиниць – це «взаємодоповнювальні відношення» (Литвин, 1984: 105), які формують єдине ціле і функціонують без ієрархічного підпорядкування.

За концепцією В.І. Карасика, мовній особистості притаманні ціннісний, пізнавальний та поведінковий аспекти. Ціннісний аспект полягає в дотриманні певних норм поведінки, які своєю чергою формуються згідно з системою цінностей індивіда, групи, етносу, універсуму. Основним інструментом цього аспекту слугує пейоратив – оцінне судження. Науковець указує на онтологію цінностей, коли менш розвиненому суспільству, ціль якого – виживання, властиві утилітарні норми, тоді як більш розвиненому – морально-етичні. Пізнавальний – оперує образами, концептами, картинами світу, а поведінковий – розглядає спілкування як діяльність, яка охоплює мотиви, цілі, стратегії.

Психологи стверджують, що унікальний стиль спілкування «притаманний передусім непересічним носіям мови, тобто мовним особистостям» (Бацевич, 2004: 188). При цьому ми володіємо мовою не тому, що є мовними особистостями, а тому, що належимо до певної мовної спільноти. Мова – поняття духовне. Про нерозривність мови і духу, мови і мислення говорив ще В. фон Гумбольдт. Мовна особистість, носій мовної свідомості, народжується і розвивається в середовищі народу, який говорить цією мовою. При цьому як особистість чинить вплив на мову, змінюючи її, збагачуючи, так і мова впливає на особистість, оскільки є засобом мислення, когніції, творення. В. фон Гумбольдт стверджував, що на початковому етапі освоєння мови людина підкоряється її правилам, певною мірою будучи заручником її семантичних, граматичних, морфологічних норм. Чим глибше занурюватися у її внутрішні пласти, перейматися її енергетикою, тим виразніше проступає здатність до творчих дій, де особистість може робити свій внесок у життя цього дивовижного, таємничого й безумовно складного механізму, яким є мова. Мова – це спосіб мислення. Тому кожен, хто знає хоча б одну іноземну мову на рівні вільного спілкування, здатен оцінити відмінності в світогляді народів, які нею користуються. Мова – це своєрідний геном, у якому закодований досвід поколінь, картина світу в історичному зрізі, а мовна особистість – це носій цього геному. І. Франко, який вбачав поступ народу в зростанні кожної особистості, виводить просту формулу: «Мова росте елементарно, разом з душею народу» [див.: (Рафальський, 2016: 375)].

В.І. Карасик щодо ідентифікації мовної особистості пропонує критерії визначення мовної належності у бі- чи полілінгвальному середовищі. Вчений припускає, що людина виокремлює для себе ближчу, домінуючу мову, у якій вона реалізовує себе як мовна особистість. І. Франко володів не однією іноземною мовою й тому міг оцінити особливості світобачення різних народів, однак для себе виокремлював одну, свою: «Це мова мого серця. Німецька бесіда – то для мене модний фрак <...>, но руська бесіда – то для мене той любий, домашній убір, в котрім всякий показується таким, яким єсть» (Франко, 1986, Т. 48: 46). «Таким, яким єсть», – чи ж можна було влучніше описати мову як інструмент, який допомагає відчувати себе собою.

Кожна людина народжується з родовою здатністю бути мовною особистістю, однак нею ще треба стати. Її утвердження передбачає наявність мовної індивідуальності, яка набувається у процесі мовної діяльності. Науковці погоджуються, що неможливо пізнати людину, не пізнавши її мову. З погляду лінгвістики це твердження можна переформулювати, а саме: неможливо пізнати мову, не вийшовши за її межі, не звернувшись до її творця. За словами О.О. Потебні, «мовна індивідуальність виділяє людину як особистість, і чим яскравіша ця особистість, тим повніше вона відображає мовні якості суспільства особистості» (Потебня, 1993: 98). І. Франко закликав інтелігенцію стати провідниками змін в Україні, наголошуючи на важливості застосування української мови у всіх сферах діяльності, обурювався, що на тлі популярного тоді руху хлопоманства українська вважалася мовою простолюду. Він знав, що мовна ідентифікація – це один із ключових чинників у становленні української особистості: «най в ваших домах іншая мова не постане, як наша руська, най ваші діти з матернім молоком висисають замилювання до любої нашої народовості і нашого над всі слов'янські краснішого язика» (Франко, 1985, Т. 46: 331).

Окрім *мовної особистості*, виокремлюють поняття *мовленнєвої особистості*, яка є об'єктом вивчення теорії комунікації. Я.П. Яремко визначає мовленнєву особистість як «комуніканта, що у процесі комунікативного акту породжує і передає інформацію, впливаючи нею на адресата чи сам сприймає та інтерпретує її, зазнаючи психолінгвістичного впливу адресанта – залежно від ступеня психологічно-комунікативної сумісності» (Яремко, 2015: 203). Ця сумісність, за твердженням ученого, не буває абсолютно симетричною. А тому закодована в мовленнєвому повідомленні інформація інтерпретується адресатом суб'єктивно на основі набутих знань і досвіду. Якщо брати до уваги рівні прояву мовної особистості Ю.М. Караулова від вербально-семантичного до прагматичного, то чим вище за вертикаллю передається повідомлення, тим нижчим є рівень декодування реципієнтом. «Якби ми знали, як рідко нас розуміють правильно, то ми б частіше мовчали», – стверджує В. Гюго. Мовленнєвий акт містить у собі не лише передачу повідомлення, але й такі характеристики, як емоції, наміри, мотиви, знання конвенційної інформації. Під час мовлення дві мовні особистості вступають у взаємодію засобами мови, використовують такі психолого-поведінкові механізми, як жести, міміка, інтонація. З цього моменту народжується мовленнєва особистість. Ф.С. Бацевич зазначає, що «насправді людина в комунікацію входить як особистість з усіма властивими їй рисами» (Бацевич, 2004: 188). Полем діяльності мовленнєвої особистості, яка наділена мовною свідомістю, її психе, буде комунікативна ситуація.

«Заговори, щоб я тебе побачив». Цей сократівський постулат визначає образ мовленнєвої особистості, бо що таке людина без комунікації, як не лиш ім'я, лише зображення, і лише коли вона вступає в комунікативну взаємодію, то виявляє себе, створює про себе враження, уявлення. Коли ми вперше зустрічаємося із людиною, то володіємо лише суто фактологічною інформацією: зріст (високий, середній, невисокий), стать, вік. У художніх текстах, коли І. Франко змальовує певного персонажа, він, окрім опису зовнішності, подає манеру мовлення: «свобідніше вже і навіть з якимось жаром говорив доктор» (Франко, 1978, Т. 18: 86), «говорив він поважно» (Там само: 97), «говорив

зо мною по-людськи» (Там само: 110), «заговорив з усміхом один парубок» (Там само: 121), «заговорив густим басом», по своєму звичаю зачинаючи від середини думки» (Там само: 126), «говорить часом мов знехотя пані Целіна» (Там само: 135), «говорив пан Зефірин, немов і не бачачи Фледермаусокого переляку» (Там само: 143), «заговорив, немов горохом посипав» (Там само: 167), «говорив, а тільки немов огризався» (Там само: 193), «з докором говорив Густав» (Там само: 199), «говорив просто, без звичайного у многих офіцерів силуваного різкого тону. Говорив коротко і мало» (Там само: 215), «говорив зо мною, як з рівною» (Там само: 218), «говорив се так добродушно, що Іванові якось ані на думку не прийшло ображуватися» (Там само: 253), «проговорила ніжним голоском» (Там само: 286), «говорив уже ласкавіше пан принципал» (Там само: 310), «говорив далі ще лагіднішим, уже майже сердечним голосом пан принципал» (Там само: 311), «завсіди добірними словами і стерігся перед чужими і низькородними скомпромітуватись яким-небудь грубим словом, хоч дома, а особливо перед молодшим братом, не раз умів бути й грубіяном» (Там само: 326), «не то говорив, не то бурчав Елькуна своїм густим басом» (Там само: 336), «говорив простодушно й щиро» (Там само: 341), «Борис говорив оці слова живо, тепло, але вже спокійно і рівно» (Там само: 368) «говорив не зупиняючись, голос його, твердий та жорстокий, помалу підносився, міцнішав і дзвенів, мов сталь, мов могучий рев наближаючоїся здалека течії реакції» (Там само: 373), «говорив своїм дзвінким, трохи горляним голосом якісь магічні слова» (Там само: 400), «про свою рідню говорила тільки загальними словами, а о собі не вміла нічого й сказати, крім своїх мрій та поглядів» (Там само: 411), «говорячи все те звільна, м'яким і ніби надломленим голосом» (Там само: 430). Такі характеристики у змалюванні художнього образу уможливають «побачити» мовця, створити більш детальну картину про його характер, а відповідно і в своїй уяві виробити враження про людину та про мовну ситуацію, адже для комунікації важливо *хто* говорить, *як*, *за яких обставин* і *чому*.

Кожна людина належить до соціуму і є продуктом соціуму. Від народження на її свідомість впливають архетипи – продукти тривалого процесу передавання попередніми поколіннями інформації, досвіду, цінностей матеріальних і духовних. Соціум – це «велика стійка соціальна спільність, яка характеризується єдністю умов життєдіяльності людей в якихось суттєвих відносинах, і, внаслідок цього, спільністю культури» (Синявський, 2007: 289) може трактуватися в широкому сенсі – як спільність загальнолюдська, себто людство, та у вузкому значенні – як етнос, народ, соціальна група. Етнічне творить національне, оскільки нація як вищий рівень розвитку народу (організованого й політично структурованого соціуму), є результатом історичного розвитку, де накопичується досвід, окреслюються цінності. Нація ж – це «етносоціальна спільнота, об'єднана певною самоназвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних і політичних цінностей, усвідомленням своєї ідентичності (національною самосвідомістю)» (Словник української мови у 20 т., Т. 10: 1830). Так, К. Ясперс, протиставляючи народ масі зазначає, що «народ структурований, усвідомлює себе у своїх життєвих підвалинах, у своєму мисленні й традиціях. Людина з народу має особисті риси характеру також завдяки силі народу, що служить йому основою» [див.: (Яремко, 2014: 205)]. Отже, особистість проходить еволюцію від соціальної до національної.

В першому випадку вона бачить себе частиною колективу, і колектив служить тим психологічним тлом, на якому вона виокремлює себе як одиницю від цілого. А в другому нація зі своєю значно складнішою структурою породжує особистість національну, котрій притаманий високий рівень самосвідомості, відчуття належності до свого коріння, певний набір цінностей, мовна ідентифікація. Питання в тому, що з'являється першим: нація чи колективна національна особистість. І. Франко вважав, що витворення нації можливе лише завдяки внутрішньому зростанню кожного індивіда. Однією з ознак соціальної особистості є соціальна ідентичність. Цікавою є думка вчених, які вважають, що «ідентичність є поняттям, яке виокремлює, розрізняє і в той же час робить частиною цілого» (Ashmore, 2001: 73–74). Самоідентифікація виявляється через самокатегоризацію, тобто визнанням рис суспільства та норм поведінки прийнятними для індивіда. Дослідники виділяють різні рівні самокатегоризації. Скажімо, виокремлюють рівень, де легко змінити свою приналежність до відносно нестійкої групи, як, наприклад, уболівальники спортивної команди із притаманною ситуативною мотивацією: «Сьогодні я єдиний духом з ними, однак завтра, якщо мій улюблений гравець не виходить на поле, то, можливо, я підтримаю геть іншу команду». Чим стійкішою є група, тим важче змінити самоідентифікацію. Як наслідок, важко заперечити етнічну належність чи національну і майже неможливо расову чи гендерну. Більше того, власної ідентифікації недостатньо, бо важливо бути визнаним іншими членами групи. Як приклад, китаянка може вважати себе американкою, але її співгромадяни європейського походження можуть це заперечувати.

Самоідентифікація поділяється на ідентифікацію *як*, котра передбачає особистісне вираження: я ідентифікую себе як член цього суспільства та ідентифікацію *з*, що стосується позитивного ставлення до людей соціуму. Д. Міллер стверджує, що моральна цінність сильного почуття національної ідентичності – це те, яке має в собі почуття співчуття і обов'язку щодо співгромадян. Таким чином, національною особистістю може вважатися той, хто не лише визнає себе частиною нації, а хто поділяє її цінності, а також позитивно ставиться до своїх побратимів, хто володіє високим рівнем національної свідомості, мовною та культурною ідентифікацією. Не можна називатися українцем і при цьому не любити чи не сприймати все українське. І. Франко, усвідомлюючи усі слабкості тогочасного українства, не лише ідентифікував себе як частину української спільноти, а й щиро любив свій народ:

«Ти мій рід, ти дитина моя, / Ти вся честь моя й слава, / В тобі дух і будуще моє, / І краса і держава» (Франко, 1976, Т. 5: 237).

Іван Франко осмислює характерні ознаки національної особистості, зокрема через концептуалізацію поняття національної ідентичності: «Ми мусимо чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими, а українцями без офіціальних кордонів» (Франко, 1986, Т. 45: 405). Національній особистості притаманний також високий рівень національної свідомості: «Ми повинні всі – без виїмка – перед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етногафічних межах, у її теперішнім культурнім стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кождим її частковим, локальним болем, а головню щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почували себе справді, практично частиною його»

(Франко, 1986, Т. 45: 405). Він усвідомлює, що космополітичні, люмпенні індивіди не можуть творити націю: «...не “ташкентців”, не аферистів, не спекулянтів на легкий хліб потребує від нас Україна, і коли ми нічого іншого, ліпшого не зуміємо дати їй, тоді сором і ганьба нам» (Франко, 1986, Т. 45: 408). Зростання він убачав у «моральному переродженні» (Франко, 1986, Т. 45: 407) кожного. Суттєвими перешкодами на шляху до становлення національної особистості, за Франком, є так звані національні хиби: «неточність, балакучість, пустомельство, брак характерності, індеферентність та моральна грубошкірість, байдужість до важних загальних справ, а завзятість у дрібницях, пуста амбітність та брак самокритики, парадкування європейськими формами при основній малоосвітності та некультурності» (Франко, 1986, Т. 45: 407). За цією характеристикою постає психологічний портрет індивіда, позбавленого розуміння, за Франком, «ідеалу національної самостійності й етичного ідеалу» (Франко, 1986, Т. 45: 285) Таке аморфне національне Я не може бути рушієм творення нації, вищої форми організації народу, тому Каменяр закликає видобути з себе «моральну силу» і стати, озброївшись почуттям громадянського обов'язку, до праці, праці не для проформи, а для результату. І хоча ця праця є «ризиковою», однак її мета є запорукою розвитку загального, запорукою поступу.

Ще однією хибою для Франка є роздвоєність національної особистості: «gente Ukraini, natione Russi», що означає: за походженням українець, за національністю росіянин. Наявність мовно-ментальної амбівалентності у свідомості української інтелігенції була тим несприятливим фактором, який гальмує витворення національної єдності, оскільки «...велика частина світлих українців... в душі дорожила фантомом «великої, неподільної Росії»» (Франко, 1986, Т. 45: 403). Щоб витворити з народних мас народ і націю, необхідно позбутися національних хиб тим, хто має йти в авангарді, хто має вказувати шлях до ідеалу іншим, новим поколінням. Таким чином, термін *національна особистість* розкривається Франком повною мірою: це особистість, наділена національною свідомістю, національною самоідентифікацією, мовно-ментальною стійкістю, відчуттям громадянського обов'язку, керується імперативом: «Кожен думай, що на тобі мільйонів стан стоїть, / що за долю мільйонів мусиш дати ти одвіт» (Франко, 2001: 178).

Цілісність особистості, окреслену в Я-концепції представників гуманістичної психології А. Маслоу, К.-Р. Роджерса вважають одним із найбажаніших ідеалів людини. Стати собою, знайти себе, відшукати своє місце в житті й таким чином досягти гармонії між Я-реальним та Я-ідеальним – першоумова цілісності особистості. Питання структури особистості досить детально описав К.-Г. Юнг у своїй праці «AION. Нариси щодо символіки самості», в якій він визначає самість як поняття, яке вище за еґо або ж Я, яке містить соматичне і психічне. Соматичне – це сукупність відчуттів тіла, які за своєю природою є психічними й асоціюються з еґо, а отже є усвідомленими. Психічне, що ґрунтується на свідомому і несвідомому, К.-Г. Юнг розглядає як таке, що пов'язане з волею. Основною ознакою Я, за Юнгом, є чинник усвідомлення. Вперше Я виявляється на момент зіткнення соматичної частини з довколишнім світом і продовжує свій розвиток через подальші такі зіткнення. Вчений стверджує, що здобути повну картину особистості є завданням неможливим навіть у теорії, оскільки неможливо описати несвідомий особистісний компонент, він є непізнаним.

Самість містить у собі Я, яке є свідомим центром особистості, а також і несвідоме. Самість наділена свободою волі та індивідуальністю. Науковець вказує на значну залежність Я від несвідомого, і чим більше асимільованих несвідомих змістів, тим ближче ми до самості.

Учений говорить про наявність внутрішніх імпульсів, які належать до сфери несвідомого. Ці імпульси беруть активну участь у тому, що ми звемо *моральний вибір*. К.-Г. Юнг вважає, що найкраще давати їм оцінку Божественного, адже тоді це пояснить вибір, як підкорення вищому авторитетові: «...психологічні істини не є метафізичним прозінням; їх суть – це освячені звичаєм способи мислення, чуття і поведінки, які довели на практиці свою користь і адекватність... коли я пропоную називати виявлені в нас імпульси як «божу волю», я намагаюсь підкреслити, що в них треба вбачати не довільне бажання і волевиявлення, але абсолютні величини, з якими необхідно правильно поводитись» (Юнг, 2019: 50). Таким авторитетам поклонялися предки, а отже, сповідування їх шляху людиною, яка продовжує свою життєву діяльність, свідчить про успішність його функціонування, а отже нема підстав вважати його хибним.

В І. Франка цілісність особистості найяскравіше оприявлюється в єдності душі й тіла, надаючи безумовної цінності «скарбам духу». Так, Я.П. Яремко у своїх працях ґрунтовно аналізує концепт «цілого чоловіка», який є нічим іншим, як проявом цілісної особистості, тобто концептуальної особистості. «Концептуальна особистість – це такий лінгвопсихокультурний тип, у якому синтезовано усі вияви буття й особливості поведінки (зокрема комунікативної) національної людини, вертикальну структуру якої вивершує сформована у її свідомості система духовних цінностей» (Яремко, 2015: 207) Ця цілісність полягає у національній самосвідомості, діяльності, скерованій на досягнення вищої мети, або ж виконання призначення. Для І. Франка такою діяльністю було створення умов для розвитку самосвідомості українського народу. Цілісність без свободи неможлива, оскільки заперечує аспект вибору та відповідальності за нього. Адже лише в умовах свободи людина зможе «дорости до себе» (Яремко, 2015: 177). Однією із сторін «цілого чоловіка», яку виділяє науковець, є вічний революціонер, як та частина особистості, котра прагне справедливих змін у середовищі, яке є несприятливим для розвитку, самоствердження та шляху до себе. Невід'ємною частиною вічного революціонера є боротьба, метою якої є поступ, служіння внутрішнім ідеалам. Каменярь – борець, громадянин, альтруїст, вождь – ще один аспект у концепції «цілого чоловіка». Каменярь – це той, хто жертвовно торує шлях для інших, хто служить ідеалам добра.

У психолінгвістичному контексті «цілий чоловік» Івана Франка поєднує людину мислячу, людину моральну та людину чуттєву. Ця єдність відображає юнґіанську божественну пару аніму та анімуса, котра є невід'ємною умовою цілісності. Розум і серце, як бінарне протиставлення, зображено у творі «Хома із серцем і Хома без серця». Франко подає ці ключові риси особистості у своєрідному простистоянні: «Вони були майже повні контрасти один супроти одного, і ся сила контрасту лучила їх до купи» (Франко, 1979, Т. 22: 10). Хома із серцем – це людина, у якій гіперболізується чуттєво-емоційна сфера. Для нього «...любов мусить бути движучою силою; без неї діло розуму мертве» (Франко, 1979, Т. 22: 11). Другий же Хома керується здоровим глуздом, його цікавить лише практичний бік будь-якого питання. Його девізом є «тільки розум наведе

нас на добру дорогу...» (Франко, 1979, Т. 22: 10). Обидва перебувають у палкому диспуті щодо доцільності засобів, якими вони покористовуються в своєму поступі до мети. Серце керується високими ідеалами, емоціями, втрачаючи при цьому зв'язок із реальністю. Розум же, будучи суто прагматичним, втрачає високу мету і постає суто споживацьким, вилучаючи з пріоритетів духовні цінності. «Ти годуєш їх фантомами», – каже Хома без серця, на що Хома із серцем відповідає: «Я підтримаю їх надію». Франко зумисно дає можливість спостерегти, який нестійкий характер нестимуть зміни, якщо вестимуть їх лише розум чи лише серце. Надмірна кордоцентричність українського народу, за відсутності критичного мислення, часто ставала причиною для маніпуляцій масовою свідомістю. Те, що робиться винятково на ґрунті емоцій, має нестійкий, нестабільний характер, а отже, й нетривалий.

І. Франко чітко вказує на шлях, котрий веде до тих національних ідеалів, до тієї вищої сходинки розвитку суспільства, де буде можливим зростання самодостатньої особистості, не відірваної від власного коріння. Цей шлях пролягає через єдність серця і розуму, почуттів і здорового глузду, високих ідеалів та усвідомлення реальності. Каменярь стверджує: «Кожний мусить сю семінарію пройти сам у собі і сам із собою, мусить виповісти війну апатії й шаблонові у всіх формах, мусить сам у собі і в своїм оточенні збудити і підтримувати тугу не за новими порядками, але за новими, вищими духовно й етично, культурнішими людьми» (Франко, 1979, Т. 22: 15), бо неможливо вести народ до мети, важливості якої цей народ не розуміє.

Почуття обов'язку – іманентна ознака *«цілого чоловіка»*, яка дає сенс життя. Свого часу Ф. Достоєвський зазначав, що найжорстокішою карою для людини є змусити її робити те, що не має сенсу, мети. Тут варто згадати героя грецьких міфів Сізіфа, котрий був змушений виконувати одне й те ж завдання, кожного дня починаючи спочатку. Мета – це те, що є рушієм, а рух, своєю чергою, – це зростання. Почуття обов'язку пов'язується з такими духовними цінностями, як гідність, честь, сумління.

Мислитель убачає ідеал своєї самості в чіткому визначенні зі своїми пріоритетами, переконаннями, ідеями, без подвійних стандартів, аморфної нейтральності. І. Франко цю ідею подає так: «І якщо через слабкість я мав би згрішити, то краще вже хай згрішу надміром запалу, відсутністю поміркованості у словах і діях, ніж тою ілюзорною мудрістю поміркованості, не холодною і не гарячою, про яку вже Христос сказав: “Тому що ти не був ні холодним, ні гарячим, виплунуть тебе уста мої”» (Франко, 1986, Т. 46: 270). Цей ідеал він сповідував у своїй творчості та громадській діяльності, ставши національним, літературним, культурним світочем свого народу, справжнім *«аристократом духу»*.

Франкові вдалося залишити слід настільки глибокий і значний, що його творчий доробок буде об'єктом дослідження ще багатьох поколінь науковців. Його особистість за життя і після еманує, надихає, побуджує до праці над самим собою, щоб знайти дорогу до самого себе – від Я-реального до Я-ідеального.

Термін *особистість* у мовомисленні Івана Франка набуває різноаспектного значення. До змісту поняття належать поняття мовної особистості, мовленнєвої особистості та національної особистості. Кожне з цих понять виступає гранями цілісної особистості, що проявляється у Франка в ідеальному комплексі-концепті *«цілий чоловік»*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич, Ф. (2004). *Основи комунікативної лінгвістики*. Київ: Видавничий центр «Академія» (Альма-матер).
2. Карасик, В. (2002). *Языковой круг: личность, концепты, дискурс*. Волгоград: Перемена.
3. Караулов, Ю. (2010). *Русский язык и языковая личность*. Москва: Издательство ЛКИ.
4. Литвин, Ф. (1984). *Многозадачность слова в языке и речи*. Москва: Высшая школа.
5. Потебня, А. (1993). *Мысль и язык*. Киев.
6. Рафальський, О. & Чернега, П. (2016). *Іван Франко у творенні української національної ідентичності: збірник наукових праць*. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, ІПіЕНД.
7. Синявський, В. (Ред.) (2007). *Психологічний словник*. Київ: Науковий світ.
8. *Словник української мови у 20 т.* (2010 – 2020). URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=57412&page=1830>
9. Франко, І. (1976). Мойсей. У Франко, І. (1976–1986). *Зібрання творів: У 50 т.* (Т. 5, с. 237). Київ: Наукова думка.
10. Франко, І. (1978). *Зібрання творів: У 50 т.* (Т. 18). Київ: Наукова думка.
11. Франко, І. (1979). Хома із серцем і Хома без серця. У Франко, І. (1976–1986). *Зібрання творів: У 50 т.* (Т. 22, с. 7–29). Київ: Наукова думка.
12. Франко, І. (1985). 3 1848 року (Давні матеріали до оцінення нових заходів около польсько-руської угоди). У Франко, І. (1976–1986). *Зібрання творів: У 50 т.* (Т. 46, Ч. 1). Київ: Наукова думка.
13. Франко І. (1986). Поза межами можливого. У Франко, І. (1976–1986). *Зібрання творів: У 50 т.* (Т. 45, с. 276–285). Київ: Наукова думка.
14. Франко, І. (1986). Одвертий лист до галицької молодіжці. У Франко, І. (1976–1986). *Зібрання творів: У 50 т.* (Т. 45, с. 401–409). Київ: Наукова думка.
15. Франко, І. (1986). Наш погляд на польське питання. У Франко, І. (1976–1986). *Зібрання творів: У 50 т.* (Т. 45, с. 204–220). Київ: Наукова думка.
16. Франко І. (1986). Листи. До О.М. Рошкевич. У Франко, І. (1976–1986). *Зібрання творів: У 50 т.* (Т. 48, с. 46). Київ: Наукова думка.
17. Франко, І. (2008). Великі роковини. У Бондар М.П. (Ред.) (2008). *Додаткові томи до Зібрання творів у 50 т. Оригінальні та перекладні поетичні твори* (Т. 52, с. 178). Львів: Каменяр.
18. Юнг, К.-Г. (2019). *АІОН. Нариси щодо символіки самості*. Львів: Астролябія.
19. Яремко, Я. (2015). *Сучасна політична термінологія: на перетині когніції та комунікації*. Дрогобич: Посвіт.
20. Ashmore, R. D., Jussim, L. J. & Wilder, D. (2001) *Social Identity and Intergroup Conflict*. England: Oxford University Press.
21. Miller, D. (1995). *On Nationality*. Oxford: Clarendon Press.

Svitlana Senkiv

TERM PERSONALITY IN IVAN FRANKO'S LANGUAGE AND THINKING

The study analyzes the present research works on rendering psychological and linguistic features of personality as a central phenomenon in anthropocentric sciences, describes its structure and key elements. It proves the significant role of a **language personality** to determine all the major linguistic aspects and as well as to have an insight into language nature. Besides, the article distinguishes the notion of **communicative personality** taking into account peculiarities of speech processes such as psychological features of a person as a

communicant with such characteristics as feelings, motives, intentions, goals, communicative situation. The study implies to highlight the importance of **social** and **national personality** as a part of a group and their role in the establishing of a nation as a higher stage of society development. It provides the main characteristics of **national personality** such as self-identity, which splits into identity **as** and identity **with**, national consciousness, common ethnic background and language.

The article deals with peculiarities of content value of term **personality** in Ivan Franko's works, differentiates notions language personality, communicative personality and national personality as elements of an integrated personality. According to Franko's worldview, the study defines the role of personality in psychological and behavioral models: "a man in language", "a man in society", "a man on the way to self-cognition". It provides the analysis of I. Franko's conceptual notion "a whole man" as an ideal aim in a person's life, which reflects the psychological statement consisting in individual constant awareness of the way from the real-self to ideal-self. This way is always accompanied with the fundamental features: struggle, will power, liberty, moral choice, higher aim, while the main obstacles are defined as betrayal of oneself and yielding to one's weak points. The article highlights the importance of I. Franko's contribution to the definition of the notion **personality** in the scope of interdisciplinary studies.

Key words: language personality, national personality, communicative personality, integrated personality, conceptual personality Ivan Franko, self-cognition, identity, consciousness.

REFERENCES

1. Ashmore, R. D., Jussim, L. J. & Wilder, D. (2001) *Social Identity and Intergroup Conflict*. England: Oxford University Press (in Eng.).
2. Batsevych, F. (2004). *Osnovy komunikativnoyi lingvistyky*. Kyiv: Publishing Center "Academy" (Alma-Mater) (in Ukr.).
3. Franko, I. (1976). Moisei. In Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: U 50 t.* (V. 5, pp. 201–264). Kyiv: Naukova dumka (In Ukr.).
4. Franko, I. (1978). *Zibrannia tvoriv: U 50 t.* (V. 18). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
5. Franko, I. (1979). Khoma iz sertsem i Khoma bez sertsia In Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: U 50 t.* (V. 22, pp. 7–29). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
6. Franko, I. (1985). Z 1848 roku (Davni materialy do otsinennia novykh zahodiv okolo polsko-ruskoyi uhody). In Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: U 50 t.* (V. 46, Chepter 1). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
7. Franko, I. (1986). Lysty. Do O. M. Roshkevych. In Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: U 50 t.* (V. 48, p. 46). Kyiv: Naukova dumka (In Ukr.).
8. Franko, I. (1986). Nash pohliad na polske pytannia. In Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: U 50 t.* (V. 45, pp. 204–220). Kyiv: Naukova dumka (In Ukr.).
9. Franko, I. (1986). Odverty lyst do galytsoyi molodezhi. In Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: U 50 t.* (V. 45, pp. 401–409). Kyiv: Naukova dumka (In Ukr.).
10. Franko, I. (1986). Poza mezhamy mozhlyvigo In Franko, I. (1976–1986). In Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: U 50 t.* (V. 45, pp. 276–285). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
11. Franko, I. (2008). Velyki rokovyny. In Bondar M.P. (Ed.) (2008). *Dodatkovi tomy do Zibrannia tvoriv u 50 t. Oryhinalni ta perekladni poetychni tvory* (V. 52, p. 178). Lviv: Kameniar (in Ukr.).
12. Karasik, V. (2002). *Yazykovoi krug: lichnost, kontsepty, diskurs*. Volgograd: Pieriemiena (in Russ.).
13. Karaulov, Yu. (2010). *Russkiy yazyk I yazykovaya lichnost*. Moscow: Publishing House: LKI (in Russ.).

14. Litvin, F. (1984). *Mnogozadachnost slova v yazykie i riechi*. Moscow: Vysshaya shkola (in Russ.).
15. Miller, D. (1995). *On Nationality*. Oxford: Clarendon Press (in Eng.).
16. Potebnia, A. (1993). *Mysl i Yazyk*. Kyiv (in Russ.).
17. Rafalsky, O. & Chernega, P. (Ed.) (2016). *Ivan Franko u tvorenni ukrayinskoyi natsionalnoyi isentychnosti: Collection of scientific works*. Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M.M. Kyiv: NPU im. M.P. Drahomanova, IPIEND (in Ukr.).
18. *Slovnyk ukrayinskoyi movy u 20 tomakh* (2010–2020). Retrieved from <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=57412&page=1830> (in Ukr.).
19. Syniavsky, V. (Ed.). (2007). *Psykhologichny slovnyk*. Kyiv: Naukovy svit (in Ukr.).
20. Yung, K.G. (2019). *AION. Narysy shchodo symboliky samosti*. Lviv: Astroliabiya (in Ukr.).
21. Yaremko, Ya. (2015). *Suchasna politychna terminolohiya: na peretyni kohnitsiyi ta komunikatsiyi*. Drohobych: Posvit (in Ukr.).

УДК 811.161.2'37

Г.В. ЧОРНОВОЛ
Черкаси, Україна

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ВНОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті досліджено проблеми вноرمування сучасної української термінології, прокоментовано основні особливості нинішнього стану термінології, визначено роль англійської мови як основної для запозичень терміноодиниць низки галузей сучасної науки і техніки, на прикладі терміносистем економіки та радіології визначено питання, що потребують першочергового вирішення; схарактеризовано провідні лексикографічні видання, які відповідають нормативним вимогам до праць такого типу.

Ключові слова: термін, термінологія, унормування, уніфікація, економічна термінологія, радіологічна термінологія, термінологічний словник.

Сучасна українська термінологія є гнучкою відкритою системою, яка постійно змінюється, оновлюється. Розвиваються галузеві терміносистеми, упроваджуються нові одиниці на позначення спеціальних понять. Однак нині робота з фаховою термінологією, укладання термінологічних словників сповільнюється через недостатність фінансування та фрагментарний інтерес до досліджень такого типу. Тому сьогодні україн необхідно підкреслювати актуальність вивчення галузевих термінологій.

На важливості питання унормування сучасної української термінології наголошують у своїх працях К.Г. Городенська (2013), С.Я. Єрмоленко (1999), Н.Ф. Клименко (2008), І.М. Кочан (2013), Т.Р. Кияк (2005), В.С. Моргунюк (2000), Т.І. Панько (1992), Б.Є. Рицар (2018), Л.О. Симоненко (2018), С.П. Биби́к (2018), І.А. Казими́рова (2017), Л.А. Халіно́вська (2017), Л.В. Туровська (2018), М.І. Навальна (2016) та ін.

© Г.В. ЧОРНОВОЛ, 2021